

BIBLIA CATOLICĂ (2013). SCURTĂ ANALIZĂ A FOLOSIRII NEOLOGISMELOR PENTRU ÎNNOIREA LIMBAJULUI BIBLIC, DIN PERSPECTIVA EPISTOLEI CĂTRE GALATENI*

DRAGOȘ ȘTEFĂNICĂ

Institutul Teologic Penticostal din București

stefanicadragos@gmail.com

Abstract: In the present study we intend to analyze the way in which neologisms used in translating the biblical text (the Catholic Bible published in Iași) can affect its understanding. Furthermore, we aim to determine whether neologisms identified are necessary to elucidate the meaning of the original text, whether the translators could dispense with them, and whether they are completely unfortunate choices.

Keywords: Catholic Bible 2013, neologisms, biblical style, translations of the Bible

1. Introducere

În lucrarea de față ne propunem să analizăm locul ocupat de termenii neologici în traducerea catolică a Sfințelor Scripturi (BIBL. 2013). După o privire de ansamblu asupra acestei versiuni, vom încerca să conturăm, succint, locul pe care trebuie să îl ocupe neologismele în limbajul biblic, în general, urmând ca apoi să observăm modul în care traducătorii Bibliei catolice au folosit, în opera lor, cuvinte neologice, precum și să stabilim dacă inserarea acestora din urmă era necesară elucidării înțelesului textului sacru, dacă traducătorii se puteau dispensa de ele, sau dacă folosirea lor este de-a dreptul neinspirată. Textul biblic pe care-l vom folosi ca mostră în studiul de față este epistola către Galateni.

2. Biblia catolică. Scurtă introducere

În cadrul tradiției biblice românești, traducerile catolice ale Sfintei Scripturi ocupă un loc destul de modest¹; acest fapt se datorează, pe de o parte, apariției lor relativ recente (prima traducere a Noului Testament de către catolici a apărut în anul 1935, fiind opera călugărilor franciscani B. Vineri și Gh. Anton), iar pe de altă parte numărului

* *The Catholic Bible (2013). A brief study on the use of neologisms employed in order to enrich the biblical idiom, with special focus on the Epistle to the Galatians*

¹ Este grăitor faptul că, în studiul său dedicat istoriei tradiției biblice românești, Eugen Munteanu nu se apleacă deloc asupra traducerilor catolice, chiar dacă munca sa vizează nu doar versiunile ortodoxe, ci și așa-numitele traduceri protestante (susținute de Societatea Biblică Britanică) (vezi Munteanu 2012: 15-53).

redus de versiuni². Mai mult, până la apariția întregii Biblii, în anul 2013, credincioșii catolici din România au avut la dispoziție doar traduceri ale Noului Testament³.

Biblia catolică a apărut în anul 2013, la Iași, fiind opera traductologică a preoților Alois Bulai și Eduard Patrașcu. Din pagina de gardă a volumului aflăm că traducătorii s-au bucurat de sprijinul unor colaboratori: pr. Iulian Faraoanu, Edie-Sebastian Chițac, pr. Anton Budău, pr. Iosif Răchiteanu și pr. Iosif Antili⁴.

Nota traducătorilor ne oferă informații prețioase privind procesul traductologic de care ne ocupăm. Astfel, aflăm de aici că textele după care s-a făcut traducerea au fost următoarele: pentru Vechiul Testament, „textul ebraic critic – și adaosurile în aramaică – al cărților acceptate și în canonul ebraic [și] textul grec al LXX, pentru cărțile excluse din canonul ebraic, dar folosite de diaspora de la Alexandria și creștini, considerate *deuterocanonice* de Biserica Catolică și apocrife, de comunitățile protestante” (BIBL. 2013: 7), iar pentru Noul Testament – „textul critic *The Greek New Testament*, ediția a patra revizuită, Stuttgart 2001” (BIBL. 2013: 7)⁵. Este demn de remarcat, însă, faptul că traducătorii nu realizează o operă cu totul inedită, ci folosesc, pentru cartea Psalmilor și pentru Noul Testament, volumele omonime publicate deja la Editura Sapientia între anii 2008-2009 (a doua ediție). Acestea din urmă „au fost complet revizuite și îmbogățite cu multe note explicative” (BIBL. 2013: 7), fapt care iese la iveală la o citire comparativă a NT catolic și a părții corespunzătoare din BIBL. 2013⁶.

Traducătorii ne dezvăluie puțin din munca depusă în vederea unei redări cât mai acurate a cuvintelor și expresiilor din originalul grecesc; astfel, ei „au făcut eforturi să redea, acolo unde a fost posibil, un cuvânt sau o expresie din limba originală cu același echivalent în limba română” (BIBL. 2013: 7). Acolo unde acest deziderat nu a putut fi atins – fie din cauza „extensiunii ariei semantice a cuvântului original”, fie din cauza „sărăcirii expresiei în limba română” –, traducătorii au căutat „echivalentele cele mai apropiate”, punând totodată la dispoziția cititorului note explicative bogate, menite să

² A doua operă traductologică va avea loc 40 de ani mai târziu, când a văzut lumina tiparului Noul Testament tradus, la Paris, de Emil Pascal, text care a cunoscut de-a lungul timpului patru reeditări. În fine, cea mai recentă traducere în limba română a NT de către catolici o reprezintă opera preoților Alois Bulai și Anton Budău, publicată în anul 2002 (vezi Conțac 2011: 225-228).

³ Începând cu anul 2005 au apărut, la Editura Sapientia, traduceri ale unor cărți veterotestamentare, prima fiind cartea Psalmilor, a preoților Alois Bulai, Anton Budău și Iosif Răchiteanu; în anii 2011-2012 au apărut și Pentateuhul și cărțile istorice ale VT, acestea din urmă împărțite în două volume. Cu toate acestea, o traducere integrală a Sfințelor Scripturi, în ediție catolică, nu a apărut la noi până recent, în anul 2013.

⁴ Cel puțin în cazul pr. Anton Budău cunoaștem contribuția valoroasă la traducerea Noului Testament catolic (NT 2002), care va inclus, cu unele modificări, în Biblia 2013.

⁵ Este știut faptul că traducerea NT 2002, pe care traducătorii o folosesc în Biblia 2013, s-a făcut după ediția a treia a *The Greek New Testament*, Stuttgart, 1983 (vezi NT 2002: 5). În acest caz, ar fi fost mai nimerit ca traducătorii să specifice faptul că modificările operate asupra NT 2002 s-au făcut plecându-se de la ediția a patra a textului critic grec, și nu că traducerea în întregime urmează acest text sursă.

⁶ Modificările operate de traducători asupra NT merită o atenție aparte. Un studiu filologic comparativ ar scoate la iveală o tendință de renunțare la neologismele inutile (ex. *să deformeze* vs. *să schimbe* [Gal. 1: 7]; *entuziasm* vs. *înlăcărare* [Gal. 4: 15]), care nu exclude însă și modificări în sens contrar, i.e. înlocuirea unor termeni din NT 2002 cu echivalenți neologici (*a descoperit* vs. *a revelat* [Gal. 1:16]; *proslăveau* vs. *glorificau* [Gal. 1: 24]; *să ne purtăm* vs. *să ne comportăm* [Gal. 5:25]).

sublinieze „echivalența [cuvintelor traduse] cu originalul” (BIBL. 2013: 7). Ni se mai spune că, pe alocuri, a fost nevoie și de introducerea „unor cuvinte sau expresii pe care le cere limba română” în vederea unei bune înțelegeri a textului sacru; aceste cuvinte adăugate sunt încadrate între paranteze drepte. Nu în ultimul rând, în nota traducătorilor suntem informați și cu privire la notele explicative, la introducerea generală la Sf. Scriptură și la fiecare carte biblică, la trimiterile biblice de pe marginea paginilor etc., însă toate acestea sunt mai puțin relevante pentru studiul nostru.

3. Locul neologismelor în traducerea Sfintei Scripturi

Traducerea Sfințelor Scripturi, spre deosebire de alte traduceri, trebuie să țină cont de câteva repere fundamentale, deopotrivă teologice și filologice. La nivel teologic, traducerea textului sacru trebuie să păstreze sau să respecte adevărul revelat (Moceanu 2003: 66); ea nu este „un simplu act de filologie, ci și de teologie, cu implicații dintre cele mai complexe în conștiința publică” (Moceanu 2003: 66). La nivel filologic, traducerea Scripturilor cunoaște, de asemenea, câteva îngrădiri ce decurg din respectarea limbajului religios, un limbaj specializat (Răducănescu 2011: 335). Îndeobște se consideră că acesta din urmă este caracterizat de următoarele trăsături:

„caracterul arhaic, monumentalitatea, necesitatea de a păstra distanța față de vorbirea curentă, fără a pierde însă capacitatea de comunicare și de implicare afectivă, emoțională; dorința de a echilibra tradiția și modernitatea, sacralitatea și accesibilitatea” (Zafiu 2001: 156)⁷.

Respectarea trăsăturilor de mai sus face ca traducerea textului biblic să fie o muncă deosebit de anevoioasă; traducătorul trebuie să producă un text care să fie în același timp ușor de înțeles pentru generația sa și suficient de „arhaic”, de „monumental”, pentru a nu fi confundat cu orice altă scriitură. Această tensiune permanentă între nou și vechi, între înnoire și conservare, a existat dintotdeauna și va continua să existe⁸. Însă, după cum observă Rodica Zafiu, „nu e ușor de găsit raportul ideal între conservatorism, – deci arhaicitate, respectarea dogmei și a unei terminologii specifice, riguroase – și inovație, apropiere de stiluri moderne ale limbii, accesibilitate” (Zafiu 2001: 157). Și cercetătoarea Dana-Luminița Teleoacă atrăgea atenția asupra faptului că „eforturile de sincronizare [a traducerilor biblice] cu varianta literară laică trebuie să respecte [...] unele limite, să se realizeze cu mai mult discernământ” (Teleoacă 2011: 293). În caz contrar, se poate ajunge ușor la situații de „inadecvare semantico-stilistică” (Teleoacă 2011: 392). Acestea din urmă sunt rodul utilizării abuzive a termenilor neologici, pericol care paște mai ales traducerile din afara spațiului

⁷ Daniela Obreja Răducănescu preia aceste caracteristici în studiul ei dedicat studierii felului în care discursul religios poate fi văzut ca discurs specializat (Răducănescu 2011: 335).

⁸ Spre exemplu, Eugen Munteanu arată că în perioada interbelică Biserica ortodoxă a început să conștientizeze „nevoia de a-și adapta stilul biblic tradițional la modernitate”. Însă această conștientizare poate nu ar fi fost posibilă dacă nu ar fi existat o „circulare intensă a «Bibliilor britanice», atât în interiorul, cât și în exteriorul comunităților neoprotestante” (Munteanu 2012: 40).

ortodox⁹. Tocmai de aceea orice încercare de înnoire abruptă a limbajului biblic nu poate avea sorți de izbândă; dimpotrivă, o schimbare treptată, acolo unde se impune, este soluția cea mai potrivită¹⁰.

4. Utilizarea neologismelor în Biblia 2013

Plecând de la considerațiile de ordin teoretic de mai sus, putem acum să urmărim modul în care sunt utilizați termenii neologici în Biblia 2013. Poate că este momentul să inserăm, aici, observația foarte valoroasă făcută de Rodica Zafiu cu privire la lexicul traducerilor catolice, în general: „termenul ortodox e adesea de origine greacă, intrat de obicei în română prin filieră slavă, sau pur și simplu slav; în schimb, cel catolic e un împrumut latino-romanice dintr-o fază mai târzie din evoluția limbii” (Zafiu 2001: 161)¹¹. Ținând cont de această „avertizare”, vom încerca, în secțiunea următoare, să stabilim dacă neologismele regăsite în traducerea catolică sunt necesare, dacă țin pur și simplu de gustul traducătorilor, sau dacă ele constituie echivalări problematice.

4.1. Neologismele sunt necesare pentru elucidarea înțelesului textului sacru

Deși puține la număr, există situații în care apelul la un termen neologic îl ajută pe cititor să înțeleagă mai bine sensul unui anumit verset. Vom analiza, mai jos, câteva exemple de astfel de neologisme care ar putea fi acceptate și de alți traducători datorită capacității lor de a surprinde semnificația intenționată de scriitorul primar.

a) Gal. 4:25 – *a corespunde*

În Gal. 4:25 citim că „Agar este muntele Sinai în Arabia și corespunde Ierusalimului de acum, care este în sclavie, împreună cu copiii săi”. Considerăm că utilizarea termenului neologic *corespunde*¹² este una binevenită¹³. În primul rând, acesta

⁹ În studiul său, D.L. Teleoacă a analizat inovațiile lexicale în textul biblic actual plecând de la o versiune ortodoxă (ediție sinodală, anul 1988), o versiune protestantă (GBV, ediția 1990) și una catolică (Noul Testament în traducerea lui Emil Pascal, ediția a patra, 1992). Concluzia la care a ajuns cercetătoarea este aceea că „deși «neologia» se poate admite, în etapa actuală de dezvoltare a variantei bisericești a românei literare, și pentru versiunea ortodoxă, ea reprezintă fără îndoială o coordonată definitorie pentru textele de confesiune protestantă și catolică” (Teleoacă 2011: 392).

¹⁰ Gh. Chivu descrie situația limbajului biblic adoptat de scrierile ortodoxe de la granița dintre sec. XIX și XX. Așteptarea intelectualilor vremii privind „adaptarea sau cel puțin acomodarea [scrisului religios] cu așteptările lor”, precum și faptul că „limba însăși, atât sub forma sa elevată, literară, cât și în varianta populară, impunea la rândul ei o asemenea înnoire și actualizare”, au făcut ca scrisul bisericesc (în a cărui linie se înscriu și traducerile textului sacru) să cunoască o „treptată și prudentă înnoire”, la nivel fonetic, morfologic și lexical (Chivu 2012: 55).

¹¹ Împrumutul devine de-a dreptul problematic atunci când sunt preluați termeni chiar „și atunci când nu e nevoie de ei” (Zafiu 2001: 161); utilizarea acestora „generează «efecte» similare celor specifice «barbarismelor», ne avertizează D.L. Teleoacă (Teleoacă 2011: 394).

¹² *A corespunde*: ‘a fi conform cu ceva’; cf. fr. «correspondre» (DN: 271).

¹³ Termenul se regăsește și în traducerea protestantă NTR; aici, pasajul apare aproape identic: „Agar este muntele Sinai din Arabia și corespunde Ierusalimului de acum, pentru că este în sclavie cu copiii lui”.

constituie o bună echivalare a verbului grec *συστοιχέω*, tradus de mai multe lexicoane prin ‘a corespunde’¹⁴. În al doilea rând, o comparație cu alte versiuni românești va scoate la iveală faptul că opțiunea traducătorilor catolici este una fericită. Ediția sinodală a Bibliei ortodoxe (BIBL. 2008), alături de traducerea protestantă CORNIL. 1924, optează pentru termenul *răspunde*; acest termen are multiple înțelesuri, DLR înregistrând nu mai puțin de nouă semnificații distincte. ‘A corespunde, a se potrivi’ este abia al optulea sens, primele fiind rezervate unor explicații precum: ‘1. a da un răspuns la o întrebare sau la unele cuvinte adresate de cineva; 2. a reacționa prin vorbe, gesturi, atitudini la acțiuni, solicitări, provocări etc.; a replica; 3. a da urmare unei cereri, unui apel etc.’ (DLR, XIII: 136-138). Acest fapt arată cu prisosință nevoia unui alt termen care să aibă ca semnificație principală ideea de corespondență între două elemente; după cum am văzut, propunerea traducătorilor catolici împlinește cu bine această nevoie.

Alte versiuni românești optează pentru traducerea gr. *συστοιχέω* prin: *în acela chip să asemănă* (NT 1648); *să alătură asemenea cu* (BIBL. 1688); *să alătură cu* (MICU); *stă în același rând cu* (NITZ. 1897 și GAL. 1938); *închipuiește* (CORNIL. 1921). După cum putem observa, Biblia 2013 reușește o echivalare acurată, iar această cu economie de mijloace (un singur termen față de sintagmele utilizate în traducerea mai vechi).

b) Gal. 1:16 – *a revelat*

În Gal. 1:16 găsim un alt exemplu de inserare fericită a unui neologism în traducerea textului sacru: ‘mi l-a revelat pe Fiul său’. Termenul neologic *a revela*¹⁵, ale cărui semnificații sunt ‘a face cunoscut, a dezvălui, a descoperi, a destăinui’ (DLR XIII: 384), este propus, de către traducătorii catolici, drept echivalent pentru verbul grec *ἀποκαλύπτω*. Acesta din urmă înseamnă tocmai ‘a face ca ceva să fie cunoscut pe deplin, a revela, a destăinui, a aduce la lumină’ (BDAG: 112; Brown 1986, vol. 3: 310), fapt care face ca alegerea traducătorilor să fie una potrivită. Versiunea ortodoxă (BIBL. 2008), alături de cea protestantă CORNIL. 1924, optează, în schimb, pentru verbul *a descoperi*, un termen ce conține numai ca al treilea sens ideea de revelație: ‘1. a lua, a ridica, a da la o parte ceea ce acoperă, învește sau ascunde [...]; 2. a (se) expune privirii, a (se) înfățișa, a (se) arăta [...]; 3. a aduce la cunoștință, a face cunoscut, a arăta, a revela’ (DLR, tomul III, p. 580-585). Considerăm că utilizarea, în traducere, a unui cuvânt care surprinde mai clar sensul intenționat de autorul primar este binevenită, chiar dacă acesta este neologic.

Alte versiuni românești echivalează verbul *ἀποκαλύπτω* prin cuvinte precum: *să arate* (NT 1648; în BIBL. 1688 găsim forma *a arăta*), *să areate* (MICU), *să descoperi* (NITZ. 1897, CORNIL. 1921, GAL. 1938 și ANANIA).

¹⁴ ‘A corespunde cu altceva în unele trăsături importante; a corespunde, a simboliza, a fi o imagine a [ceva], a reprezenta’ (LOUW-NIDA, vol. 1, p. 592). Lexiconul BDAG ilustrează chiar traducerea verbului grec prin ‘a corespunde’ făcând apel la textul din Gal. 4:25 (BDAG: 979).

¹⁵ DN: ‘a dezvălui, a (se) destăinui; a (se) descoperi; (*în credințele mistice*) a face cunoscut prin inspirație divină’. Cf. fr. *révêler* (DN: 936).

Alături de termenii de mai sus pot fi analizați și alții (nu foarte mulți), însă limitele acestui studiu nu ne permit o aplecare asupra lor. Între aceștia se înscriu cuvinte precum *circumcizie* – Gal. 5:2 (în locul bine-cunoscutei sintagme *tăiere împrejur*, în felul acesta realizându-se o echivalare „de unu la unu”) și (*sunt*) *alegorii*¹⁶ – Gal. 4:24, propunerea traducătorilor pentru traducerea verbului la participiu, prezent, pasiv, cazul nominativ *ἀλληγορέω*, redat în alte ediții prin sintagme precum: *pren carele să asemănă alta* (NT 1648); *carele sunt, tâlcuindu-se* (BIBL. 1688); *au altă înțelegere* (MICU); *au alt înțeles de cum spun vorbele* (NITZ. 1897); *trebuie luate într-alt înțeles* (CORNIL. 1924); *au altă înțelegere decât arată vorba* (GAL. 1938); *au altă însemnătate* (BIBL. 2008).

4.2. Neologismele constituie o simplă preferință a traducătorilor, care se puteau dispensa de ele

În cele mai multe cazuri, apelul la neologisme, în traducerea catolică, nu are drept scop elucidarea înțelesului textului sacru. Traducătorii preferă adesea termeni neologici în defavoarea celor deja consacrați de tradiția biblică românească. Redăm, mai jos, câteva exemple de astfel de cuvinte, precum și opțiunile altor versiuni românești.

În Gal. 1:23 întâlnim verbul *a persecuta*¹⁷, care traduce verbul grecesc *διώκω*¹⁸; varianta din BIBL. 2013 înlocuiește pe *a prigoni*, regăsit în multe versiuni românești (CORNIL. 1921; CORNIL. 1924; BIBL. 2008; ANANIA). Versiunile mai vechi preferă, în schimb, verbul *a goni*, în accepțiunea lui de ‘a persecuta, a prigoni’ (DLR, VI: 286): *goniia* (NT 1648; BIBL. 1688; MICU – forma *gonea*); *urmăritorul nostru* (NITZ. 1897).

Un alt exemplu îl constituie folosirea termenului neologic *descendent*¹⁹ (Gal. 3:16) pentru redarea substantivului grec *σπέρμα*²⁰, în detrimentul lui *sămânță*²¹ și a lui *urmaș*, pe care îi întâlnim în alte versiuni românești (*sămânță*: NT 1648; BIBL. 1688, cu forma *semenție*; MICU; CORNIL. 1921; CORNIL. 1924; ANANIA ȘI NTR; forma *urmaș* se regăsește în versiunile NITZ. 1897; GAL. 1938; BIBL. 2008).

Și înlocuirea substantivului *făgăduință* prin *promisiune*²², din Gal. 3:16, constituie o înnoire care nu este menită să facă mai multă lumină asupra înțelesului textului biblic. Conform DLR, semnificația primară a termenului este tocmai aceea de ‘promisiune, făgăduială, juruință’ (DLR, VI: 30), prin urmare nu se justifică înlocuirea lui. În plus, tradiția biblică românească, de la NT 1648 până la versiunea ANANIA, a cunoscut doar

¹⁶ BIBL. 2013 se apropie, aici, de versiunea ANANIA, în care găsim sintagma *sunt spuse ca alegorie* (o variantă bună, la rândul ei.)

¹⁷ Provenit din fr. *persécuter* (DN: 817).

¹⁸ ‘A se grăbi, a alerga; a fi pe urma a ceva; a se strădui pentru ceva; a persecuta’ (EDNT, vol. 1: 338)

¹⁹ Termenul neologic *descendent* provine din fr. *descendant* (DN: 326; DLR III: 545).

²⁰ În limba greacă, termenul are trei semnificații principale: ‘sămânță produsă de plante; descendenți, posteritate; caracter genetic, natură, dispoziție’ (vezi BDAG: 937; LOUW-NIDA, vol. 2: 225). În Gal. 3:16, sensul este acela de ‘urmaș, descendent’.

²¹ Deși limbajul biblic l-a consacrat cu sensul de ‘urmaș, descendent’, termenul *sămânță* nu are ca primă sau a doua semnificație pe cea de ‘urmaș’. Mai mult, Dicționarul Limbii Române specifică – în dreptul sensului de ‘copil; urmaș, descendent; neam, rudă, familie; colectivitate umană distinctă’ – „învechit și regional”. Textele care ilustrează acest înțeles sunt, într-o bună măsură, texte religioase.

²² *Promisiune* a intrat în limba română pe filieră franceză (*promiseion*, DN: 875).

acest echivalent pentru grecescul *ἐπαγγελία*: NT 1648; BIBL. 1688; MICU; NITZ. 1897; CORNIL. 1921; CORNIL. 1924; GAL. 1938; ANANIA; BIBL. 2008. O singură versiune preferă, alături de Biblia catolică, neologicul *promisiune*, traducerea protestantă NTR.

Exemplele de mai sus constituie doar o mostră a înnoirii nenecesare operate de traducătorii catolici. Enumerăm, mai jos, alte câteva cuvinte care ar merita atenția noastră²³: *a constrânge* vs. *a sili* (Gal. 2:23); *coloană* vs. *stâlț* (Gal. 2:9); *comuniune* vs. *unire* (Gal. 2:10); *a separa* vs. *a despărți* (Gal. 4:17); *sterilă* vs. *stearpă* (Gal. 4:27); *a examina* vs. *a cerceta* (Gal. 6:4); *creatură* vs. *făptură* (Gal. 6:15) etc.

4.3. Neologismele constituie echivalări problematice

În această categorie se înscriu relativ multe neologismele inserate în traducerea catolică a Sfințelor Scripturi. Vom analiza, mai jos, câteva dintre ele, urmând ca mai apoi să enumerăm alte câteva exemple.

De departe cea mai nepotrivită alegere o constituie utilizarea termenului *convalidat*, în Gal. 3:15, pentru traducerea verbului *κυρώω*²⁴ (în original grecesc, la participiu, perfect, diateza pasivă). Acesta nu figurează în dicționarele românești, reprezentând, cel mai probabil, un calc lexical, foarte posibil după it. *convalidare*²⁵. Alegerea traducătorilor este cu atât mai greu de înțeles cu cât limba română conține numeroși termeni care ar putea traduce foarte bine cuvântul din original²⁶. Cele mai multe versiuni românești optează pentru termenul *întărit*: MICU, NITZ. 1897; CORNIL. 1921; CORNIL. 1924; GAL. 1938 și ANANIA, în timp ce în NT 1648 întâlnim adjectivul (*legătură*) *adeverită*, iar în NTR – *stabilit*.

Un alt exemplu de utilizare problematică a unui neologism în traducerea Bibliei întâlnim în Gal. 6:17. Aici, traducătorii folosesc cuvântul neologic, la plural, *stigmat*²⁷ pentru a-l reda pe grecescul *στίγμα* (pl. *τὰ στίγματα*)²⁸. Utilizarea lui *stigmat* pune probleme serioase, date fiind conotațiile pe care acesta le are, cel puțin în mediul apusean, de „apariții spontane ale semnelor rănilor care se aseamănă cu cele ale lui Isus cel biciuit, încoronat cu spini și crucificat” (Fahlbusch 2008: 201). Cititorii ar putea

²³ Comparația care urmează se va face cu versiunea ortodoxă actuală (BIBL. 2008); am ales această traducere întrucât, după cum bine observa cercetătoarea Dana-Luminița Teleoacă, este deja bine cunoscută „propensiunea deosebită a versiunii de cult ortodoxe pentru cultivarea, inclusiv în etapa actuală de evoluție a limbii române, a «arhaicului», nu de puține ori cu conservări semnificative la nivel popular/ regional” (Teleoacă 2011: 378).

²⁴ „Sensurile de bază [ale acestuia] sunt: ‘a întări, a confirma, a valida’, iar în Gal. 3:15, pasaj supus atenției noastre, cuvântul este utilizat ca ‘termen legal tehnic pentru un testament care a fost întărit’ (IDNT, vol. 3: 1098)

²⁵ Același termen apare și în NT 2002. Ne-am fi așteptat ca acesta să fie înlocuit în BIBL. 2013 care, pentru partea corespunzătoare NT, preia NT 2002, într-o variantă diortosită.

²⁶ Vezi n. 24.

²⁷ Termenul a intrat în limbă pe filiera franceză: fr. *stigmat* (cf. lat. *stigma*) (DN: 1023).

²⁸ În limba greacă, termenul înseamnă ‘semn, marcă’ (BDAG: 945); în Gal. 6:17, singurul loc în care apare cuvântul, în Noul Testament, el se referă la „rănilor și cicatricele” din trupul apostolului, care sunt „semne ce arată că el [Pavel], sclavul lui Isus, este un protejat al Domnului; așadar, nimeni nu-l poate necăji și să scape nepedepsit” (IDNT, val. 7: 663).

crede, citind textul din Gal. 6:17, că apostolul Pavel a avut parte de aceleași experiențe mistice trăite, mai târziu, de Fransisc de Assisi (1181/2-1226), Anna Katharina Emmerick (1774-1824) sau, mai recent, Tereza Neumann (1898-1962) (Fahlbusch 2008: 201). Însă o astfel de înțelegere a textului biblic ar fi eronată; apariția stigmatelor nu era cunoscută pe vremea apostolilor. Este demn de menționat, totuși, că traducătorii arată, într-o notă explicativă, că

nu există suficiente dovezi că Paul [Pavel] ar fi avut stigmatele Domnului (urmele răstignirii pe cruce). Cei mai mulți exegeți înțeleg expresia în relație cu suferințele morale și fizice pe care Paul le-a îndurat în apostolat și care pot fi considerate „un semn” al apartenenței sale definitive la Cristos²⁹.

Existența acestei note explicative face și mai curioasă utilizarea termenului *stigmat*. Nu ne este clar de ce traducătorii au decis să utilizeze un termen care, pe lângă faptul ce este neologic (și deci greu de acceptat), nici nu surprinde bine înțelesul cuvântului din original³⁰. Probabil nu este întâmplător că în limba traducerea latină apare, de asemenea, termenul *stigmata*, pe care se poate ca traducătorii români să-l fi calchiat³¹.

Alte versiuni românești optează pentru echivalarea lui *στίγμα* prin *semn*, un termen care surprinde foarte bine intenția scriitorului sacru³²: NT 1648; BIBL. 1688; NITZ. 1987; CORNIL. 1921; CORNIL. 1924; GAL. 1938; ANANIA; NTR și BIBL. 2008.³³

Încercări de înnoire neinspirate pot fi considerate și expresiile *vor să facă impresie* (Gal. 6:12), față de *vor să placă* (BIBL. 2008) și *este necesar* (Gal. 5:3) în loc de *este dator*. Cel puțin aceasta din urmă ridică o problemă ce trece de granițele filologicului, având o miză teologică. Accentuarea apostolului, în acest verset, este una deosebită, ea trecând dincolo de limitele necesarului: cel ce primește tăierea împrejur „este dator (gr. *ὀφειλέτης*) să împlinească toată Legea” (BIBL. 2008). Fără această nuanțare, mesajul sf. Pavel (acela că circumcizia atrage obligativitatea respectării Legii, iar neputința omului de a respecta Legea atrage moartea) ar fi știrbit.

Concluzii

Evoluția limbii face ca înnoirea limbajului religios să devină o necesitate. După cum arătam mai sus, în diferite faze ale evoluției limbii noastre s-a impus o adaptare a

²⁹ Totodată, traducătorii admit că, în epoca Noului Testament, acest *stigma* era un semn ce arăta că vitele sau sclavii marcați cu fierul roșu aparțineau unui anumit stăpân (BIBL. 2013: 2779, n. 17.c), prin urmare este de la sine înțeles că nu putea face trimitere la *stigmat* în înțeles teologic.

³⁰ În limba română, *stigmat(e)* nu are sensul de ‘semn/cicatrice’, cu atât mai puțin pe acela de ‘rană hristică’ (vezi DLR, XV: 1584).

³¹ „Ego enim stigmata Iesu in corpore meo porto” (VULG., Gal. 6:17).

³² 1. Ceea ce se face sau se aplică pe un obiect, pe un animal etc. pentru a-l deosebi sau a-l recunoaște de altele asemănătoare; 2. ceea ce constituie (sau este considerat ca) o probă (materială) a trecutului; spec. ceea ce rămâne pe piele după vindecarea unei răni, a unei tăieturi, a unei bube, a unei boli etc. cicatrice, (rar) rană, stigmat (DLR XIV: 691-697).

³³ Singura versiune, dintre cele analizate de-a lungul acestui studiu, care propune o altă traducere este MICU: *ranele*.

limbajului folosit în traducerea textului sacru la normele limbajului laic, însă această aducere la zi a trebuit să se facă prudent, respectând caracterul monumental, chiar arhaic, al exprimării religioase. Din acest punct de vedere, Biblia catolică face un salt îndrăzneț și oarecum riscant, utilizând, între paginile sale, numeroși termeni neologici. După cum am putut observa, uneori folosirea unui neologism a fost necesară, însă de multe ori ea a fost un „mof” al traducătorilor. Există și situații când încercarea de a impune, în limbajul biblic, un cuvânt nou a condus la erori, unele dintre ele fiind prezentate mai sus. Acest fapt întărește convingerea cercetătorilor din domeniul filologiei biblice conform căreia traducătorul cărții sfinte trebuie să fie foarte prudent în alegerea termenilor, producând un text care să-l aducă pe om mai aproape de sentimentul prezenței divine.

Bibliografie

A. Izvoare și lucrări de referință

- ANANIA = *Biblia sau Sfânta Scriptură. Ediție jubiliară a Sfântului Sinod...*, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, EIBMBOR, București, 2001.
- BIBL. 1688 = *Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură a ceii Vechi și ale ceii Noao Leage*, toate care s-au tălmăcit după limba elinească spre înțelegerea limbii românești, cu porunca preabunului Domn Ioan Șarban Cantacozino Basarabă Voievod..., București, 1688 [ediție modernă: Institutul Biblic și de Misiune al BOR, București, 1998].
- BIBL. 2008 = *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, EIBMBOR, București, 2008 [retipărire a BIBL. 1988].
- BIBL. 2013 = *Biblia*, traducere, introduceri și note: pr. Alois Bulai și pr. Eduard Patrașcu, Sapientia, Iași, 2013.
- CORNIL. 1921 = *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, tradusă de D. Cornilescu, cu locuri paralele, Societatea Evanghelică Română, București, 1921.
- CORNIL. 1924 = *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, traducere nouă [de D. Cornilescu], cu trimeteri, Societatea Biblică pentru Răspândirea Bibliei în Anglia și Străinătate, s.l., 1924.
- GAL. 1938 = *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și a Noului Testament*, tradusă după textele originale ebraice și grecești de preoții profesori Vasile Radu și Gala Galaction din înalta inițiativă a Majestății sale regelui Carol II, Fundația pentru Literatură și Artă «Regele Carol II», București, 1938.
- MICU = *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a legii vechi și a ceii noao...*, Blaj, 1795 [Biblia de la Blaj – 1795, Ediție jubiliară, Roma, 2000].
- NA = *Novum Testamentum Graece*, 27th edition, in the tradition of Eberhard Nestle and Erwin Nestle, ed. Barbara și Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1993.
- NITZ. 1897 = *Noul Așezământ*, tradus din limba originală greacă, sub domnia M.S. Carol I. Regele României Arhipăstor și Mitropolit Primat fiind de a doua oară D.D.

- Iosif Gheorghian, de Dr. N. Nitzulescu, Profesor la Facultatea de Teologie. Tipărit cu speșele Societății Biblice Britanice, București, 1897.
- NT 1648 = *Noul Testament sau Împăcarea au legea noao a lui Isus Hristos, Domnului nostru*, izvodit cu mare socotință, den izvod grecescu și slovenescu, pre limbă rumânească, cu îndemnarea și porunca denpreună cu toată cheltuiala a măriei sale Gheorghe Racoți, craiul Ardealului, tipăritu-s-au întru a mării sale tipografie, dentiuu noou, în Ardeal, în cetatea Belgradului... 1648 [ediție modernă: Alba Iulia, 1988].
- NT. 2002 = *Noul Testament*, traducere, introduceri și note de pr. Alois Bulai și pr. Anton Budău, Sapienția, Iași, 2002.
- NTR 2007 = *Biblia, Noua traducere în limba română*, International Bible Society, s.l., 2007.
- VULG. = *Biblia Sacra Vulgata*, editio quinta, Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 2007.
- BDAG = Danker, Frederick William (ed.): *A Greek English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, University of Chicago Press, Chicago, 2001.
- DLR = *Dicționarul limbii române*, 19 vol., Editura Academiei Române, București, 2010.
- LOUW-NIDA = Louw, J. P. și Nida, E. A. *Greek-English Lexicon of the New Testament : Based on Semantic Domains*, New York, United Bible Societies, 1996.
- EDNT = H. R. Balz, G. Schneider, *Exegetical Dictionary of the New Testament* [traducerea lucrării *Exegetisches Worterbuch zum Neuen Testamen*], Grand Rapids, Eerdmans, 1990-1993.
- TDNT = Gerhard Kittel, Gerhard Friedrich (ed.), *Theological Dictionary of the New Testament*, 10 vol., traducere de G. W. Bromiley, Grand Rapids, Eerdmans, 1964–1976.
- DN= Florin Marcu și Constantin Maeca, *Dicționar de neologisme*, ediția a III-a, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1986.

B. Literatură secundară

- Brown 1986: Colin Brown, *New international dictionary of New Testament theology*, vol. 3, Grand Rapids, Zondervan, 1986.
- Chivu 2012: Gheorghe Chivu, *Scrisul religios, componentă definitorie a culturii vechi românești*, în „Dacoromania”, serie nouă, XVII, 2012, nr. 1, Cluj-Napoca, p. 54-67.
- Coțac 2011: Emanuel Coțac, *Tradiția biblică românească. O prezentare succintă din perspectiva principalelor versiuni românești ale Sfintelor Scripturi*, în „Studii Teologice”, seria a III-a, anul VII, nr. 2, București, 2011.
- Fahlbusch 2008 = Erwin Fahlbusch și Geoffrey W. Bromiley, *The encyclopedia of Christianity*, Grand Rapids, Eerdmans, 2008.
- Moceanu 2003: Ovidiu Moceanu, *Teologie și filologie. Andrei Șaguna vs. Ion Heliade Rădulescu*, Editura Paralela 45, București, 2003.
- Munteanu 2012: Eugen Munteanu, *A Brief History of the Romanian Biblical Tradition*, în „Biblicum Jassyense”, nr. 3, Iași, 2012, p. 15-53.
- Răducănescu 2011: Daniela Obreja Răducănescu, *Discursul religios – discurs specializat*, în „Text și discurs religios”, nr. 3, 2011, p. 335-344.

- Teleoacă 2011: Dana-Luminița Teleoacă, *Inovații lexicale în textul biblic actual*, în Eugen Munteanu *at al.*, *Receptarea Sfintei Scripturi: între filologie, hermeneutică și traductologie*, vol. II, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2012, p. 377-397.
- Zafiu 2001: Rodica Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Editura Universității din București, 2001.